
	<p>Dr. habil Fejes Zsuzsanna egyetemi docens</p> <p>Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet zsfejes@irsi.u-szeged.hu</p>	<p>ÁLLAMELMÉLET 4.lecke</p> <p>A liberalizmus és az állam</p>	<p>Olvasóidő 25 perc</p>
---	---	--	--

Kulcsszavak:

liberalizmus, szabadság, egyenlőség, tolerancia, individualizmus, racionalizmus, minimális állam, korlátozott állam, semleges állam, John Stuart Mill, parlamentarizmus, politikai nyilvánosság, hatalommegosztás, önkormányzat, szabadságjogok

Az ideológiák kora- a XIX. század. A liberalizmus, a liberalizmus és az állam

Az uralkodó eszme olyan eszme, vagy eszmerendszer, ami döntően meghatározza **az egyén államhoz való viszonyát** – ezzel tehát az állam felépítését és működését is. Eötvös József munkássága után nevezzük ezeket „uralkodó” eszméknek, ő azt vizsgálta, hogyan hat adott eszme egy állam működésére – kiemelten a **francia forradalom jelmondatából származó szabadság, egyenlőség, testvériség trióval**.

Az uralkodó eszmék mindig egy **teljes társadalom által képviselt értékrendet képviselnek, ezek gondolkodási és cselekvési mintákat** is jelentenek – ebből fakadóan nem csak az államszerveződést hatják át, de például a korabeli tudományos életet is meghatározzák, Eötvös szerint még a „haladásunk irányát” is.

Négy fő eszmerendszerrel foglalkozunk: liberalizmus, konzervativizmus, szocializmus és nacionalizmus!

Liberalizmus

1.Liberalizmus jelentése: szabadság

A szabadság rendkívül kívánatos, egyén és tömegek is törekednek rá, de mint eszme, mozgalom, csak az újkorban alakulhatott ki.

- 18. század második fele, **1789 a francia forradalom** ma már felemlegetett jelmondatában megjelenik a **liberté, szabadság** eszméje.
- 19. században kerül és teljed a politikában is, maga az elnevezés is egyes források szerint az **1810-ben alakított spanyol Los Liberales párt** nevéből származik
- a 19. századot szokás a „liberalizmus évszázadaként” emlegetni, de a XX. századra is kihatással volt

2.A liberális gondolkodás alapjai

2.1.Racionalizmus

Szintén a 18. században jelenik meg, az addigi hatalomvágygal és a hatalomra törekvéssel szemben megjelenik a **racionalizmus**, mint a rendre törekvés, az igazság. Az objektivizmussal szemben előtérbe kerül a szubjektivizmus, ezzel a tárgyilagos megismerés kerül a középpontba.

Alapelv, hogy a látszattal szemben mindent tény alapon, valójában lehet és kell értelmezni, ezzel jelentősen megnő az értelem, az ész szerepe. Ennek következménye, hogy a társadalom szervezést is az **értelemre, ész-elvekre** alapozzák.

Friedrich Hayek szerint ezen a ponton az európai társadalmak kettéválnak, és csupán az egyik vonal képviseli az ész-elvek menti szerveződést, a másik vonal a mérsékelt racionalizmus szerint a tapasztalat meghatározóbb.

A racionalizmus a liberalizmus mellett a szocialista eszmében is jelen lesz, meghatározza a társadalmi szerződéselméletet, jelen van a természetjogi koncepciókban is – az változik melyik változat képviselteti magát.

2.2 Individualizmus

Individuum az az egyén, aki él az önállóságának lehetőségével – az individualizmus az egyén-elvűség. Ez olyan gondolatok és elméletek összessége, ahol az egyén **elsődleges a közösséggel szemben**.

Rendszerint a **természetjogi és emberi jogi koncepciók része**, hangsúlyozva azt hogy az egyéneket bizonyos jogok a közösségtől függetlenül is megilletik, egyén és közösség jellemző vonásait nem vihetjük át egyikről a másikra DE meghatározó, hogy közösség egyén nélkül létre sem jöhetne.

Ebből fakad, hogy az **állam feladata az egyén segítése és támogatása SŐT akár a közösséggel szembeni védelmezése is**.

3. Liberális ember és társadalomfelfogás

Az ember racionális lény. Kant és Rousseau egyes elméletei szerint autonóm lény, aki képes arra hogy magának törvényt adjon, ezzel alakítja jelenét és jövőjét. Ezeket a körülményeket azonban nyilván saját érdekei által vezérelve alakítja.

Tehát: az ember érdekvezérelt lény, a társadalmi helyzetéből fakadó szükséglet alakítja a céljait, és a cselekvését. A saját helyzetét szeretné jobbá tenni.

Eszerint az **államintézmények a liberális megközelítés szerint akkor működnek jól, ha nem követelik meg az egyének érdekeinek feláldozását**. Az egyén – ahogy megtárgyaltuk – individuum, a közösséghez/államhoz mesterséges módon kapcsolódik. A saját céljai és érdekei folyamatosan fenn állnak, amit elérni törekszik, ezáltal nem lehet az állam passzív alkotóeleme, az állam a cselekvő szabad egyénekből építkezik.

A liberális társadalomfelfogásban a társadalom és az állam, ezzel együtt a **magánélet és a közélet elválasztódik egymástól**. Ez az elválasztás azt is jelenti, hogy az az államnak az egyénnel szemben bizonyos korlátokat kell betartania.

egyéni autonómia,
a magánszféra védettsége,
az állami befolyástól mentes gazdasági élet

4. A liberális értékrend

Fontos megjegyezni, hogy a legtöbb, amiről beszélünk más mozgalmakban is megjelenik, csak ezek alapján uralkodó eszmét nem lehet karakterizálni. Ami sajátos, az az egyes értékek értelmezése, illetve hogy mekkora hangsúlyt fektetnek rá egy-egy értékrendszerben, melyek az alapértékek.

Szabadság, egyenlőség, tolerancia, igazságosság

4.1.Szabadság

Itt: egyéni szabadság.

Ez a szabadság nem azt a **képességet jelenti, hogy az egyén megcselekedhet bármit**, amit akar, hanem azt, hogy mentesül a cselekvési kényszer alól (azt nem kell megtennie, amit nem akar), nincs korlátozva, nyomás alá helyezve, magánszférája szabad.

Isaiah Berlin: szabadság olyan szféra, ami **mentes mások, így az állam, közhatalom, beavatkozásától, önkénytől, korlátozástól, ellenőrzéstől.**

Tehát, a szabadság az **állami akarat hiányát is jelenti egyes területeken.** Pl. sajtószabadság – a cenzúra hiánya.

Benjamin Constant megfogalmazza a modern szabadság elméletét. Eszerint a modern szabadság (ami egyenlő a polgári szabadsággal) abban testesül meg, hogy az egyén létrehozza az államot, de aztán visszavonul a magánszférába, ahol élvezi az önállóságát.

A szabadság egy kétpólusú viszony – egyik végén az egyén, másik végén ami képes annak korlátozására. Ebből fakad az egyén védelmének szükségessége: olyan állami intézményekre van szükség ami a magánemberek elnyomásának kialakulását vagy annak működését teszi lehetetlenné.

4.2.Egyenlőség

A személyes lét azonos-érvényűsége. Az egyének ugyanannyit érnek, **önálló erkölcsi értékkel bírnak, önállóan cselekednek, önállóan tűz ki életcélokat.**

Alkotmányjogilag ezt úgy lehet kifejezni, hogy ez **az emberi méltóság egyenlősége.** Ide tartozik az egyenlő bánásmód, és az egyenlő feltételek megteremtése is.

A klasszikus liberalizmusban az **egyenőség a jogegyenlőséget jelenti**, ami magába foglalja a törvény előtti egyenlőséget, illetve azt is, hogy mindenkire ugyanazok a törvények kell érvényesüljenek, másrészt a jogban való egyenlőséget is magába foglalja, ami azt jelenti, mindenkinek ugyanazokkal a jogokkal kell bírnia.

Az egyenlőség magába foglalja az eltérő társadalmi helyzetűek számára az egyenlő lehetőségek biztosítását.

→ egyenlőség vs esélyegyenlőség

4.4.Tolerancia

A tolerancia a mások életébe történő **be-nem-avatkozás.** A szabadság kvázi az élni, a tolerancia az élni hagyni.

Először a 17. században a **vallási türelem formájában** jelenik meg, ez a különbözőség elfogadásaként az első lépcső a pluralista társadalom kialakulása felé.

Plurális társadalom, vagy modern társadalom, az **egyének és léthelyzetek különbözőségéből az életmódok különbözősége következik, és ez a különbözőség egy érték**, amit a liberális államnak az állami intézmények kialakítása során is fenn kell tartani.

A liberalizmus nem helyezi előtérbe az egyetértést, az elfogadáson van a hangsúly, annak figyelembe vételével, hogy ezek **az eltérő értékek nem rangsorolhatók!**

Ennek értelmében a tolerancia már magába foglalja a vallási meggyőződés mellett a politikait is, de ide sorolhatjuk például akár a szexuális preferenciát is.

4.4.Igazságosság

A liberális igazságosság elmélet a megtermelt javak állami újraelosztásával szemben a **magántulajdon védelmét** jelenti.

- Ennek a teljes kizárása egyetlen szerzőnél se fordul elő, inkább az újraelosztás minimalizálását jelenti – bizonyos állami feladatokat közösségileg, az állam által központosított javakból kell fedezni pl. Adam Smith is kimondja, hogy az oktatás állami feladat amit adójövedelemből kell finanszírozni.

Az igazságosság elve szerint tehát az **újraelosztást minimalizálni** kell, de ez teljesen nem lesz lehetséges, lásd ma is, oktatás, egészségügy etc. adóból.

4.5.Egyéb értékek

Felsorolás szintjén: progresszió, tudomány fontossága, magánszféra védelme – utóbbi napjainkban egyre fontosabb újra.

5.A liberális állam

A polgári állam egy történeti típusa, és az állami tevékenység egy tendenciája

- történeti típusban **állam és társadalom legteljesebb elválasztása**, legkisebb beavatkozás a privátszférába, egyéni szabadságot biztosító intézmények ekkor épülnek ki, virágkor a 19-20. században
- a **redisztribúció csökkentésére** irányuló tevékenységek, leginkább, de figyeli az egyéni jogok érvényesülését is

Három állameszmény:

5.1.Minimális állam

Képviselői pl *William Humboldt, Herbert Spencer*

Az államnak negatív funkciói vannak, nem tevással, hanem távolmaradással képes végrehajtani. Ilyen lesz a személyi szabadság védelme. Fő feladata az államnak a jogi **körülmények kialakítása, illetve a közbiztonság biztosítása** – ezért egyébként **éjjeliőr államnak** is nevezik.

A minimális állam nem befolyásolja a magánszemélyek gazdasági tevékenységét sem, annyi feladata van, hogy az esetleges válságok kialakulását megakadályozza. Mindössze annyi szerepe van, hogy biztosítsa az egyén szabadságának körülményeit, egyetlen esetben avatkozhat be, ha egyik egyén a másikkal szemben szorul védelemre, ha túllépi a jog korlátait.

DE – ebben az esetben sem oktatás, de egészségügy, sem társadalombiztosítás... ebből következik, hogy fizikailag valóságban nem létezhet teljesen minimális állam, hiszem alapfogú oktatás etc azért mindenhol van valamilyen formában pl.

Ezt az állameszményt épp ezért sok kritika is éri, elvont.

5.2.Korlátozott állam

Képviselői: *Adam Smith, John Stuart Mill, Friedrich Hayek*

Elterjedtebb, mint a minimális állam, a **negatív funkció mellett megjelenik a korlátozott tevékenység is, de kizárólag alkotmányos módon és eszközökkel.**

Megjelenik a **gazdaságpolitika** – továbbra sem korlátozhatja a magángazdaságot, de lehet gazdaság szabályozó és gazdaságélénkítő tevékenysége. Hayek szélsőséges megközelítése, hogy akár a pénzkibocsátás jogáról is lemondhat – ma már elképzelhető, vannak olyan integrációk ahol a tagállam átadja ezt a jogát.

A korlátozott állam tulajdonképpen alkotmányos állam, ami törvényeivel saját magát is köti – önkorlátozás a joguralom, jogállamiság és alkotmányosságon keresztül.

5.3.Semleges állam

Néhány évtizede megjelent elmélet, de a gyökerei visszanyúlnak **Locke és Montesquieu munkásságához, lsd. vallási tolerancia és bírói függetlenség**. Továbbra is meghatározó a gazdaságba be-nem-avatkozás, illetve a hatalmi ágak elválasztása, amit semleges, egyfajta közvetítő szereppel látnak el – „az állam, mint döntőbíróként” az érdekharok felett áll.

A 20. század második felében ez kiegészül a pártsemlegességgel, ennek keretein belül a legélesebb vita a szélsőséges pártok betiltásával, illetve a pártok pénzügyi támogatásával kapcsolatos.

Ehhez kapcsolódik, hogy nem csak a pártok, de az állam is semlegessé kell váljon világnézeti szempontokat tekintve, emellett akár ideológiai semlegességet is fel kell vegyen – ez a rendszerváltáskor volt erősebb, ma már kevésbé jellemző.

A megközelítés szerint a semlegesség a legjobb reakció a napjainkban is jelen levő kérdéses témákkal szemben, mint pl

- házasság nélküli együttélés
- eutanázia
- abortusz

6.Liberális állami intézmények

Mind az egyén szabadságának megteremtését vagy kiterjesztését célozzák.

6.1.Parlamentarizmus

A **liberális állam legfontosabb intézménye** – kvázi **szabályozott küzdőtér** az eltérő érdektörekvések számára. Egyben vitafórum is, nem csak véleményt ütköztetnek, de megegyezések is születnek.

Az alapja, hogy a társadalmi érdekeltérségből fakadó feszültség ezen keretek között megegyezéssel feloldható – a **politikai erők egymást fékezik, ideális esetben a legigazságosabb döntés születik, ezzel a legtöbb érdek képviseltetik.**

6.2.Politikai nyilvánosság

A **véleményszabadság** megvalósításának egy formája.

Kritika megfogalmazásának eszköze az állami tevékenységgel szemben. Azzal hogy az egyén rámutat az állami intézmények hibáira, hozzájárulnak azok jobbításához.

Ebből alakul ki a legitimációs kényszer – az állam cselekvése során a polgárok jóváhagyására van utalva.

6.3.Hatalommegosztás

A **korlátozás és ellenőrizhetőség** eszköze. Ha a hatalom meg van osztva, korlátozza és ellenőrzi önmagát – fékek és ellensúlyok.

Montesquieu elvileg le van adva, nem boncoljuk kétszer.

6.4.Önkormányzat

Az önkormányzatiság tulajdonképpen a **hatalommegosztás vertikális formája**. Az egyén számára elérhető részvételi lehetőség az államügyekben, emellett ez egy közösségi érdekképviselési lehetőség.

6.5.Szabadságjogok

Az egyéni szabadságot szolgáló védelmi technikák közül az egyik legfontosabb, az állami **igazságszolgáltatás révén érvényesíthetők**. Egyfajta biztosítékok, kikövethető az elismerésük.

Három fő csoportba sorolhatók:

- **véleményszabadságot biztosító** jogok –, pl gondolat- és szólásszabadság, szabad vallásgyakorlás
- **magatartás szabadsága** - magánjellegű társadalmi és gazdasági tevékenységeket véd, pl gyülekezési jog, szerződési szabadság, iparűzés szabadsága
- **tulajdonszabadság** – magántulajdon

Ezek olyan jogosultságot, amelyeket nem lehet korlátozni és mindenkit megilletnek.

Ajánlott és felhasznált irodalom:

- Egresi Katalin – Pongrácz Alex – Szigeti Péter – Takács Péter (szerk.): Államelmélet I. SZEE DF ÁK, Jogelméleti Tanszék, Győr, 2016. Elérhető: <https://jet.sze.hu/kezdolap>
- Egedy Gergely: Gondolatok a nemzetről. A politikai és a kulturális megközelítés... Elérhető: <http://mek.oszk.hu/17200/17257/17257.pdf> 70-80. o.
- Fejes, Zs. – Szalai, A. (szerk.): Államközi kapcsolatok. Szeged, Magyarország, Iurisperitus Kiadó, 3. és 4. fejezet. Elérhető: <http://www.juris.u-szeged.hu/download.php?docID=91320>
- Paczolay Péter: Államelmélet I. Machiavelli és az államfogalom születése. Korona Kiadó, 1998.
- Takács Péter: Államelmélet a XIX-XX. században. Georg Jellinek elmélete. Elérhető: <https://core.ac.uk/download/pdf/159127065.pdf>
- Tóth J. Zoltán: Állam- és jogelmélet. Patrocinium, Budapest, 2019.

Ellenőrző kérdések:

1. Fogalmazza meg a liberalizmus mint ideológia jelentését, lényegét!
2. Melyek a liberális értékek?
3. Mit jelent a racionalizmus és individualizmus a liberalizmusban?
4. Mik a liberális állam jellemzői?
5. Mutassa be a minimális államot!
6. Mutassa be a korlátozott államot!
7. Mutassa be a semleges államot!
8. Melyek a liberalizmus intézményei?
9. Ismertesse John Stuart Mill liberális elméletét!
10. Fejtse ki a liberalizmus szabadság-fogalmát!

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával.
Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020MAGYARORSZÁG
KORMÁNYAEurópai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE